letnik 13, št. 2/02

Nataša PICHLER MILANOVIČ
Marjan HOČEVAR

Konkurenčne prednosti srednjeevropskih mest v čezmejni regiji Alpe-Jadran

V *prispevku so obravnavane tekmovalne prednosti osrednjih mest regije Alpe-Jadran, ki sta jih avtorja opredelila na osnovi ankete izvedene med strokovnjaki in vodilnimi delavci različnih področij. Najprej so prikazana mnenja o mednarodni podobi mest, mednarodnih funkcijah, marketinških lastnostih in tekmecih. Naslednja tema je kakovost življenja v mestih, in sicer raziskana prek stanovanj, urbanih storitev, naravnega in poslovnega okolje. Sledi poglavje o razvojnih projektih in medmestnem sodelovanju. Prispevek zaključujejo tri poglavja z razmišljanji o usmeritvah za izboljšanje nadnacionalne prizoriščnosti in kakovosti življenja v mestih obravnavane regije, novih strategijah razvoja mest ter usmeritvah za izboljšanje nadnacionalnega položaja Ljubljane.*

The article deals with the competitive advantages of the major cities in the Aipe-Adria region, defined by the authors on the basis of a survey conducted among experts and leading individuals from various fields. First opinions on the international image of cities, international functions, marketing properties and rivals are shown. The next theme is quality of life, researched through housing, urban services, natural and business environments. It is followed by a chapter on development projects and inter-urban cooperation. In conclusion there are three chapters dealing with directions for improving the supra-national locale and quality of life in the region's cities, new urban development strategies and directions for improving the supra-national position of Ljubljana.

Alpe-Jadran
Anketa
Gradec
Konkurenčne prednosti
Ljubljana
Srednja Evropa
Trst
Zagreb

Alpe-Adria
Central Europe
Competitive advantages
Graz
Ljubljana
Survey
Trieste
Zagreb

1. Uvod

Na podlagi empiričnih raziskav prikazanih v prvi fazi projekta Primerjalne ali konkurenčne prednosti Ljubljane v procesu evropskih integracij (Pichler-Milanovič in dr. 2001), in izhodišč osnutka razvojne strategije trajnostnega razvoja mesta Ljubljane (Dekleva, 2002) smo potrdili začetno izhodišče, da je mesto Ljubljana konkurenčno predvsem v nacionalnem urbanem sistemu (Pichler-Milanovič, 2001). Opredelili smo dejavnike oziroma tiste primerjalne prednosti, ki so pomembni za izboljšanje nadnacionalnega položaja in mednarodne konkurenčnosti Ljubljane v omrežju evropskih mest. Raziskava potrjuje domnevo, da so konkurenčne prednosti Ljubljane odvisne ne samo od velikosti, geostrateškega položaja, diverzifikacije urbanih funkcij, gospodarske moči, socialne kohezivnosti in ohranjene naravne ter kulturne dediščine, temveč tudi od ozaveščenosti in učinkovitosti mestne uprave pri pripravah in uresničevanju razvojne strategije. Takrat nismo imeli dovolj podatkov, da bi lahko podrobneje in z večjo natančnostjo ocenili nadnacionalni položaj in konkurenčnost Ljubljane v omrežju evropskih mest, domnevali pa smo, da je mesto Ljubljana že sedaj potencialno konkurenčno, predvsem v primerjavi z:

- mesti v svoji okolici v čezmejni regiji Alpe-Jadran (Gradec, Trst, Zagreb),
- srednjeevropskimi prestolnicami (baltske prestolnice Talin, Riga, Vilna, Bratislava, Praga, Budimpešta, Varšava),
- novimi prestolnicami neodvisnih držav na

območju nekdanje Jugoslavije (Beograd, Sarajevo, Skopje),
- drugimi prestolnicami v državah jugovzhodne Evrope (Sofija, Bukarešta).

Iz tega sledi, da je mogoč tudi višji položaj na evropski lestvici urbane nadnacionalnosti. C[1]! Rezultati prve faze projekta po našem prepričanju pomenijo smiselno in dovolj utemeljeno strokovno izhodišče, ki smo ga želeli

letnik 13, št. 2/02

preveriti z nadaljnjimi primerjalnimi raziskavami, in to na primeru Trsta, Gradca, Zagreba in Ljubljane, največjih in najpomembnejših mest v čezmejni regiji Alpe-Jadran.

2. Nadnacionalna uveljavitev, konkurenčnost in trajnostni razvoj evropskih mest

V devetdesetih letih 20. stoletja so politične, ekonomske, kulturne in institucionalne spremembe v procesu tranzicije v srednje- in vzhodnoevropskih državah ter proces globalizacije in vključitev v EU pripeljali do večje konkurenčnosti med mesti in regijami. Hkrati so konkurenčnost pospešili čezmejno medmestno in medregionalno sodelovanje (povezovanje) ter ohranjanje ali izboljšanje kakovosti življenja v mestih v okviru paradigme trajnostnega razvoja.

V kontekstu interurbane konkurenčnosti kot obliki vmesne ravni konkurenčnosti med konkurenčnostjo podjetij in držav je pomembno poudariti, da konkurenčnosti (kakršno je do sedaj definirala izključno ekonomija) ne opredeljujejo več zgolj ekonomski oziroma klasični tržni dejavniki. Pomembni so zlasti dejavniki, kot so družbeni, politični, pravni, kulturni, okoljski, prostorsko-organi- zacijski itd. Neekonomski dejavniki vplivajo na konkurenčnost oziroma jo uokvirjajo s stopnjo družbene participacije, motivacijo akterjev, učinkovitostjo, solidnim življenjskim standardom, trajnostnim razvojem družbe, stabilnostjo političnega sistema. Pomembna je razvitost lokalne demokracije vključno z višanjem stopnje lokalne avtonomije glede na nacionalno raven - državo. Ta se nanaša na lokalno zakonodajo, identiteto, poslovne navade, na odnos do tujcev, izobraževalni sistem, učinkovitost in svetovljansko usmerjenost državne in lokalne uprave. Cilj krepitve nadnacionalne konkurenčnosti mesta torej ni samo povečanje blaginje, ampak tudi specifičnih lokacijskih dejavnikov, ki poleg večje ekonomske konkurenčnosti omogočajo tudi ustrezno celovito kvaliteto življenja posameznikov in skupin, trajnostna razvojna naravnanost ter vključevanje v nadnacionalna medmestna omrežja in združenja. Po eni strani si namreč mesta prizadevajo uveljaviti globalno primerljive in konkurenčne urbane funkcije, ki jih zahtevajo prebivalci, podjetja, institucije in tuji obiskovalci. Po drugi pa si hkrati prizadevajo, da bi z drugačnostjo, razločljivostjo, partikularnostjo in edinstveno identiteto glede na druga mesta uveljavila lociranje raznovrstnih dejavnosti nadnacionalnega pomena C[2]. Obe zahtevi pospešujeta svetovljansko usmerjenost oziroma nadnacionalno uveljavljanje, hkrati krepita konkurenčnost mesta tudi v okviru paradigme trajnostnega razvoja in pospešujeta razvojno dinamiko mest.

3. Srednjeevropska mesta v čezmejni regiji Alpe-Jadran

Po številu prebivalcev v administrativnih mejah mesta (ali mestne občine) so Ljubljana (270.000), Trst (216.000), Gradec (240.000), izjema je Zagreb (770.000), mesta srednje velikosti v evropskih razmerah. Med seboj so oddaljena od 100 do 200 km, pri tem ima Ljubljana središčni položaj v regiji glede na izbrana mesta. Ljubljana in Zagreb sta novi glavni mesti samostojnih držav Slovenije in Hrvaške ter pomembni nacionalni središči (kulturno, zaposlitveno, politično itn). Gradec in Trst - do nedavnega mesti ob železni zavesi na obrobju zahodne Evrope - postajata pomembni regionalni središči in izhodiščni točki v čezmejnem povezovanju z mesti v Sloveniji, na Hrvaškem, Madžarskem. [3]

Že v začetku devetdesetih let takoj po osamosvojitvi Slovenije je bil Mušič (1993) eden izmed zagovornikov razvoja konkurenčnih prednosti mest in hkrati pomeni dobro osnovo za nadaljnje delo na tem področju. Mušič na splošno pozitivno vrednoti položaj in možnosti udeležbe Ljubljane v čezmejnem omrežju mest, in sicer tako na kulturni kot gospodarski in turistični ravni. Avtor posebno opozarja na pomembnost in vrednost ***odprtosti in povezanosti*** mesta, saj ju opredeljuje kot glavni konkurenčni prednosti, ter poudarja dejstvo, da je prostor, v katerem je locirana Ljubljana, prostor stikov treh velikih kultur: »romanskega, germanskega in slovanskega, poleg tega pa še dveh zelo specifičnih: ugrofinskega in islamskega«. Ljubljana si mora prizadevati, da pridobi vodilno vlogo v čim več dejavnostih, ki usmerjajo sodobni razvoj. Ena od poti do te vloge

gre prek izboljšanja mednarodne konkurenčnosti, druga pa zagotovo preko ohranjenosti atraktivnega bivalnega in delovnega okolja. Naslednje konkurenčno področje je tekmovanje za uveljavitev in nadzor, zlasti na področju nadnacionalnih finančnih in administrativnih funkcij ter v smislu pridobitve sredstev iz javnega (državnega) proračuna ali v fiskalni osamosvojitvi. Gre torej za razpoložljiva proračunska sredstva in investicije, vključno s sredstvi iz tujih finančnih skladov (EU skladi, EBRD, Svetovna banka, komercialne banke itn). Mušič je tedaj opozarjal na določene pomanjkljivosti oziroma omejitve za učinkovito uresničevanje predhodno omenjenih prednosti, predvsem na vlogo mestne uprave pri promociji, trženju in uveljavitvi mesta Ljubljane v nadnacionalnem okolju in omrežju evropskih mest.

Cilji tokratne raziskave so povečana prepoznavnost, konkurenčnost in uveljavitev Ljubljane v omrežju (srednje)evropskih mest in posebno znotraj čezmejne regije Alpe-Jadran. Z začetkom novega tisočletja smo želeli ugotoviti, kakšno je stanje v nekaterih konkurenčnih zgodovinskih tekmecih mestu Ljubljani nasproti nadnacionalni podobi in konkurenčnosti mesta, kakovosti življenja v mestu, ter razvojni politiki (ukrepi, programi in projekti), ki so potrebni za izboljšanje sedanjega stanja. Osnovni namen za pripravo in izvedbo primerjalne študije srednjeevropskih mest - Gradca, Trsta, Ljubljane in Zagreba - je pridobiti osnovne informacije o razvojnih problemih konkurenčnih mest v čezmejni regiji Alpe-Jadran, da bi se spodbudilo strateško razmišljanje ter krepila položaj in vloga Ljubljane na nadnacionalni ravni.

Zlasti so nas zanimala mnenja in stališča strokovnjakov različnih poklicnih profilov v Gradcu, Trstu in Zagrebu, ki so ključni zgodovinski tekmeci Ljubljane na območju med Jadranom, Alpami in Balkanom. Anketa sloni na raziskavi in vprašalniku, pripravljenem za projekt EUO.W V tem okviru so bila ključna vprašanja o razvojnih projektih, ki so se nanašala na izboljševanje kakovosti življenja in mednarodno konkurenčnost mest, ter o možnih oblikah čezmejnega sodelovanja, ki bi okrepile strateško vlogo omenjenih mest v (srednje) evropskem omrežju. Informacije so bile zbrane z anketiranjem vodilnih na področju politike, industrije, trgovine, izobraževanja, medijev, kulture, religije, prostovoljnih in mednarodnih organizacij, državnega (javnega) ali zasebnega sektorja.[5] Cilj je bil zagotoviti informacije o pogledih in stališčih do osnovnih vprašanj funkcioniranja in razvoja mest. Njena posebna vrednost je v možnosti analize na dveh ravneh: na ravni vsakega mesta posebej in med izbranimi mesti. Na podlagi selektivne analize in izkušenj drugih mest ima vsako tako izbrano mesto večjo priložnost za razreševanje lastnih problemov in pripravo razvojnih politik, ukrepov in instrumentov. Lahko izbere in razvija ustrezne oblike sodelovanja in skupne projekte, cilj pa je pospeševanje in izboljšanje medmestnega sodelovanja in povezovanja v omrežju srednjeevropskih mest.t[6]! V tem članku predstavljamo samo nekatere rezultate mnenjske ankete o podobah in razvojnih vprašanjih v Gradcu, Trstu, Ljubljani in Zagrebu. Celotna analiza, ki vsebuje tabelarno predstavitev vseh odgovorov v vsakem mestu, je podana v raziskovalnem poročilu projekta (Pichler Mi- lanovič, Hočevar, 2002).

4. Konkurenčne lastnosti mest v čezmejni regiji Alpe-Jadran

4.1 Mednarodna podoba mesta

Osnovni element podobe mest je tudi njegova mednarodna (nadnacionalna) vloga. Mednarodna podoba srednjeevropskih mest v čezmejni regiji Alpe-Jadran - Gradca, Trsta, Ljubljane in Zagreba - je na osnovi mnenja anketirancev v teh razmerah precej enotna in vpliva na medmestno konkurenčnost, pospešeno s procesom globalizacije in evropskih integracij (glej preglednico 1).

Preglednica 1: Mednarodna podoba mest v regiji Alpe-Jadran

Gradec	Trst	Ljubljana	Zagreb
univerzitetno in raziskovalno- razvojno središče	univerzitetno in raziskovalno-razvojno središče	kulturno središče	univerzitetno in raziskovalno- razvojno središče
kulturno središče	prometno središče (pristanišče)	univerzitetno in raziskoval no-razvojno središče	kulturno središče
poslovno središče	finančno središče	športni in zabavno središče	poslovno središče
kongresno središče	poslovno središče	kongresno središče	finančno središče
industrijsko središče	kulturno središče	poslovno središče	industrijsko središče

4.2 **Mednarodne funkcije**

Največ vprašanih strokovnjakov meni, da so najpomembnejše mednarodne funkcije izbranih srednjeevropskih mest tiste, ki jih opredeljujejo kot univerzitetno in raziskovalno središče, poslovno in finančno ter kulturno in kongresno središče. Vprašani v Gradcu tudi menijo, da je mesto še pomembno mednarodno središče avtomobilske industrije, v Trstu pa, da je pomembno prometno/transportno središče (pristanišče). Kot najpomembnejšo mednarodno funkcijo so vprašani v Ljubljani opredelili kulturno dejavnost. Po njihovem mnenju ima Ljubljana v mednarodnih okvirih predvsem podobo kulturnega, športnega, zabavnega in rekreativnega središča širše regije. Poudarjajo ohranjeno naravo, dostop do morja, smučišč, izletišč, zdravilišč. Vprašani iz leta 1997 so ocenili, da je Ljubljana še pomembno (slovensko) poslovno in kongresno središče. Tovrstna srednjeevropska mesta so po mnenju večine predvsem pomembna regionalna (Trst, Gradec) ali nacionalna (Ljubljana, Zagreb) središča ter niso še dovolj internacionalizirana. Slaba mednarodna prepoznavnost in podoba teh mest sta tudi posledica medmestnega nesodelovanja oziroma nepovezovanja zaradi zgodovinskih, političnih in institucionalnih nesoglasij med državami in lokalnimi upravami.

V Gradcu, Trstu, Ljubljani in Zagrebu so vprašani menili, da je treba izboljšati predvsem prometno infrastrukturo, in sicer mednarodne prometne povezave (avtocesta, železnica, letališče), ter dostopnost mesta; pospešiti mednarodne usmeritve poslovnih in finančnih storitev (kongresi, sejmi, poslovne storitve), kulturno, turistično, športno in rekreativno ponudbo, nadaljnji razvoj ter nadnacionalno usmeritev univerze in raziskoval- no-razvojnih dejavnosti ter kakovost grajenega okolja, predvsem središča mesta in bivalnih sosesk. Vsi tudi menijo, da je treba izboljšati in spodbujati mednarodno uveljavitev, razpoznavnost in podobo mesta v širšem prostoru, pospešiti čezmejno, regionalno in transnacionalno sodelovanje ter pridobiti več tujih investicij, predstavništev in sedežev mednarodnih organizacij.

Preglednica 2: Mednarodne funkcije mest potrebne izboljšav v regiji Alpe-Jadran

Gradec	Trst	Ljubljana	Zagreb
prometna infrastruktura	prometna infrastruktura	prometna infrastruktura	kulturne, turistične, športne in rekreativne dejavnosti
poslovne in finančne storitve	poslovne in finančne storitve	mednaradona promocija (trženje) mesta	mednarodna promocija (trženje) mesta
kulturne, turistične, športne in rekreativne dejavnosti	kulturne, turistične, športne in rekreativne dejavnosti	poslovne in finančne storitve	poslovne in finančne storitve
univerzitetne in R-R dejavnosti	univerzitetno in R-R središče	kulturne, turistične, športne in rekreativne dejavnosti	prometna infrastruktura
kakovost naravnega okolja	mednarodna promocija (trženje) mesta	kakovost grajenega okolja	univerzitetne in R-R dejavnosti

V preglednici 2 so prikazane lastnosti mesta, ki jih je po mnenju strokovnjakov možno tržiti oziroma promovirati na nadnacionalni ravni za izboljšanje nadnacionalnega položaja in uveljavitev Gradca, Trsta, Ljubljane in Zagreba v omrežju evropskih mest.

4.3 Marketinške lastnosti mest v regiji Alpe-Jadran

Največ vprašanih meni, da so najpomembnejše marketinške lastnosti srednjeevropskih mest - kakovost univerze in RR-dejavnosti, kakovost naravnega okolja, osebna varnost in raznovrstne kulturne aktivnosti. Sledijo marketinške lastnosti, specifične za posamezna mesta: kakovost grajenega okolja (Gradec), kakovost mednarodnih šol (Trst), naravna in kulturna dediščina (Gradec, Ljubljana) ter izobražena in kvalificirana delovna sila (Zagreb). Najpomembnjše marketinške lastnosti mesta Ljubljane so po njihovem mnenju: kakovost naravnega okolja, osebna varnost, kulturne aktivnosti, kakovost univerze in R-R dejavnosti. Vprašani iz leta 1997 so dali prednost še znanju tujih jezikov. Obe skupini vprašanih se strinjata v oceni, da so najslabše naslednje lastnosti mesta Ljubljane: nizka podpora lokalnih politikov, visoka cena stanovanj, neučinkovitost mestnega prometa, nezadostne mednarodne prometne povezave ter šibka podjetniška kultura. To so tudi pomembne lastnosti, brez katerih je težko izboljšati konkurenčnost mesta in doseči njegovo internacionalizacijo ter ustrezno trženje podobe v nadnacionalnem okolju.

Največ vprašanih v vseh štirih srednjeevropskih mestih v čezmejni regiji Alpe-Jadran je ocenilo, da je nujno treba izboljšati pred-

vsem kakovost grajenega okolja (središče mesta, ohranjanje dediščine, arhitekturne rešitve), mednarodne prometne povezave in dostopnost, učinkovitost mestnega prometa, kakovost delovne sile (izobraženost, kvalificiranost, znanje tujih jezikov), podjetniško kulturo in poslovne storitve ter stanovanjsko oskrbo. Pri tem so pomembni podpora lokalnih politikov, aktivna vloga mestne uprave v upravljanju mest ter ustrezen sistem urejanja in načrtovanja prostora. Sloneč na odgovorih na vprašanja o mednarodnih funkcijah in marketinških lastnostih srednjeevropskih mest v omrežju regije Alpe-Jadran lahko sklenemo, da Ljubljana v primerjavi z Gradcem, Trstom in Zagrebom poseduje podobne primerjalne prednosti in to predvsem kot kulturno, športno, rekreacijsko in turistično središče, univerzitetno in R-R središče, z ohranjeno naravno in kulturno dediščino ter socialnimi vrednotami (nizka raven kriminala, nizka brezposelnost, majhno število brezdomcev, zdravstveno in socialno varstvo itn.). Pomembna marketinška lastnost Ljubljane in Zagreba je status mesta prestolnice samostojnih držav ter sedež tujih veleposlaništev in organizacij, Trst je pomembno pristanišče za srednjeevropske države (skupaj s sosednjim Koprom) v bližini globalnih Benetk. Gradec (skupaj z Mariborom) pa ima strateški položaj med štirimi srednjeevropskimi prestolnicami: Dunajem, Budimpešto, Ljubljano in Zagrebom (glej preglednico 3).

5. Mednarodni tekmeci mest v čezmejni regiji Alpe-Jadran

Evropski integracijski procesi hkrati vzpodbujajo splošno dinamičnost, tj. povezoval- nost in tekmovalnost mest, ter s tem krepijo njihovo potencialno nadnacionalno uveljavljanje skozi trženje primerjalnih prednosti. Tista mesta, ki se takšnim razmeram niso sposobna prilagajati, nujno, vsaj dolgoročno, zgubljajo nadnacionalni položaj in ogrožajo svoj razvoj.

V tem kontekstu nas je zanimalo, katera mesta so najpomembnejši tekmeci srednjeevropskih mest Gradca, Trsta, Ljubljane in Zagreba in so hkrati najpomembnejši razlogi konkurenčnosti izbranih mest. Večina anketirancev meni, da je glavni tekmec Gradca,
Trsta, Ljubljane in Zagreba - Dunaj. Ocenili so, da so osnovne konkurenčne prednosti Dunaja, zgodovinske prestolnice srednjeevropskega območja - velikost mesta, zgodovinska podoba prestolnice nekdanje habsburške (Avstro-Ogarske) monarhije, koncentracija raznolikih (mednarodnih) funkcij in aktivnosti (konference, sejmi, turistična ponudba, poslovne storitve, razstave itn) ter mednarodne prometne povezave (letališče).
Največj vprašanih v Gradcu je kot konkurenčna mesta določilo še Linz, Ljubljano in Maribor. V Trstu vprašani menijo, da so najbolj pomembna konkurenčna mesta Koper, Benetke, Ljubljana, Videm in Genova. Največ vprašanih v Zagrebu je kot konkurenčna me-

Preglednica 3: Marketinške lastnosti mest v regiji Alpe-Jadran

Gradec	Trst	Ljubljana	Zagreb
kakovost grajenega okolja	**kakovost naravnega okolja**	**kulturne aktivnosti**	**kakovost naravnega okolja**
kakovost univerze in R-R dejavnosti	**kakovost univerze in R-R dejavnosti**	**kakovost naravnega okolja**	**kakovost univerze in R-R dejavnosti**
kakovost naravnega okolja	**kakovost mednarodnih šol**	**osebna varnost**	**kvalificirana delovna sila**
osebna varnost	**osebna varnost**	**kakovost univerze in R-R dejavnosti**	**osebna varnost**
naravna in kulturna dediščina	**kulturne aktivnosti**	**naravna in kulturna dediščina**	**kulturne aktivnosti**

Preglednica 4: Najbolj pomembni tekmeci mest v čezmejni regiji Alpe-Jadran

Najbolj pomembna konkurenčna mesta				
Gradec	**Trst**	**Ljubljana**		**Zagreb**
		(2001)	**(1997)**	
Rang	**Rang**	**Rang**	**Rang**	**Rang**
Linz **Ljubljana** *** *Maribor* *** **Dunaj** **	*Koper* *** *Benetke* ** **Dunaj** *Ljubljana* ** *Videm* **Genova** *	*Zagreb* *** *Gradec* ** *Trst* ** **Praga** **Budimpešta*** **Dunaj**	*Zagreb* *** **Budimpešta*** **Praga** ** **Dunaj** ** *Gradec Trst* * *Maribor* *	**Budimpešta*** *Ljubljana* *** **Dunaj** ** **Praga**
Druga konkurenčna mesta				
Salzburg *Trst* *Celovec* **Innsbruck** **Stuttgart** *Zagreb* *Beljak* **Basel** **Ženeva** *Munchen* **Nurnberg**	*Gradec* *Tržič* *Reka* **Ancona** **Budimpešta** *Gorica* *Pulj* **Rotterdam** *Split* **Verona** *Zadar*	*Salzburg* *Maribor* **Beograd** **Sarajevo** **Tallinn** **Vilna**	*Milano* *Benetke* *Munchen* **Sarajevo** *Reka* **Bratislava** *Koper* *Salzburg* *Celovec*	**Beograd** *Gradec* **Frankfurt** *Munchen* *Maribor* *Trst* **Sarajevo** *Reka*

Opomba: S **poševnimi črkami so označena mesta v regiji Alpe-Jadran.**

sta ocenilo še druge srednjeevropske prestolnice: Budimpešto, Prago in Ljubljano. Največ vprašanih v Ljubljani je kot konkurenčna ocenilo predvsem bližnja mesta v sosednjih državah: Zagreb, Gradec in Trst, in sicer zaradi njihove podobe, ki temelji na poslovnih funkcijah in boljših prometnih povezavah. Naslednja tri konkurenčna mesta so srednjeevropske prestolnice Praga, Budimpešta in Dunaj. Njihove glavne značilnosti so velikost in koncentracija različnih dejavnosti ter uspešno trženje in mednarodna promocija mesta, zaradi česar postajajo zanimive lokacije za številne mednarodne naložbe (glej preglednico 4).

Od ostalih mest, ki so bila ocenjena kot tekmec Ljubljani, lahko omenimo še Salzburg, drugo slovensko mesto Maribor, Beograd, Sarajevo ter baltske prestolnice Vilno in Talin. Najpomembnejše konkurenčno mesto je sosednji Zagreb. Po desetih letih stagnacije postaja tudi pomembno mednarodno stičišče, uveljavljeno na kongresnem in sejemskem področju v jugovzhodnem delu Evrope. Oddaljena Praga in Budimpešta sta že v devetdesetih letih 20. stoletja v obdobju tranzicije postali pomembni srednjeevropski poslovni, finančni, turistični središči, sedeža tujih podjetij ter mednarodnih organizacij. Trst in Gradec pa sta pomembni regionalni središči, zgodovinska tekmeca Ljubljane, v njima se razvijajo kultura, turizem, znanstveno-raziskovalne dejavnosti z ohranjeno naravno in kulturno dediščino ter kakovostjo življenja. V tem kontekstu si bo mesto Ljubljana (in druga mesta) moralo izboriti svojo tržno nišo v omrežju (srednje)evropskih mest in marketinške lastnosti spremeniti v konkurenčne prednosti.

6. Kakovost življenja v mestih v čezmejni regiji Alpe-Jadran

Na osnovi odgovorov anketirancev o kakovosti življenja v Gradcu, Trstu, Ljubljani in Zagrebu lahko potrdimo domnevo, da obstajajo skupni problemi v vseh mestih, zlasti promet, okolje, storitve in institucionalne nedorečenosti. Razlikujejo se po razsežnosti ali pa obstajajo problemi, karakteristični za posamezna mesta. Neurejen mestni promet, veliko število osebnih vozil in pomanjkanje parkirišč, nezadostne mednarodne prometne povezave, onesnaženost okolja zaradi prometa, ravnanje z odpadki, slabo vzdrževanje grajenega okolja, pomanjkanje ali slabo vzdrževanje odprtih in zelenih površin, neustrezna ponudba in kakovost komunalnih in poslovnih storitev, nezadostna javna ozaveščenost, neustrezni zakoni, predpisi, kazni, neučinkovit sistem urejanja in načrtovanja prostora, nezadostna podpora lokalnih politikov ter nerazpoznavnost mesta so največkrat omenjeni problemi srednjeevropskih mestih, v katerih so strokovnjaki izpolnjevali anketo. Ljubljana in Zagreb imata še dodatne probleme, ki so posledica konfliktov in demokratskih, političnih, gospodarskih in institucionalnih sprememb v devetdesetih letih prejšnjega stoletja (visoka cena stanovanj, neustrezna stanovanjska oskrba, brezposelnost, slaba kupna moč, institucionalni deficit itn.). Omenjeni problemi so lahko ovira pri uveljavljanju mednarodne podobe mesta in trženju marketinških lastnosti mesta.

6.1 Kakovost bivanja (stanovanja)

Največ vprašanih v Gradcu, Trstu, Ljubljani in Zagrebu je ocenilo, da je najpomembnejši problem v bivalnih (stanovanjskih) območjih neurejen mestni promet, in sicer primanjkljaj parkirnih površin, prometna gneča, slabo upravljanje s prometnim sistemom in nezadostne povezave v javnem prometu. Naslednji problem je okoljski, in sicer onesnaženost zraka ter hrup (predvsem kot posledica prometnega sistema), pomanjkanje ali slabo vzdrževanje odprtih, zelenih in rekreacijskih površin v mestu (Trst, Ljubljana, Zagreb) in ravnanje z odpadki (neurejeno zbiranje, nesodobna odlagališča, čistilne naprave) v Ljubljani in Zagrebu. Med pomembnejšimi problemi v vseh mestih so tudi socialni, predvsem naraščajoča socialna diferenciacija, staranje prebivalstva in upadanje števila mladih (Trst), brezposelnost, nizki dohodki ter visoki življenjski stroški (Zagreb). Med drugimi problemi so vprašani v Trstu, Ljubljani in Zagrebu ocenili tudi visoke cene stanovanj in neučinkovito vzdrževanje (starejšega) stanovanjskega sklada. Predvsem v Ljubljani in Zagrebu se čuti stanovanjski primanjkljaj, ki je posledica sprememb v sistemu oskrbe in lastninjenja družbenih stanovanj v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Vprašani v Ljubljani in Zagrebu tudi menijo, da so lokalne komunalne stori-

tve slabe, da je velik del infrastrukturnega omrežja že zastarel ali da posamezna stanovanjska območja nimajo potrebnih rekreacijskih in športnih površin. Omenili so tudi institucionalne probleme, kot so neučinkovitost mestne uprave in sistem urejanja in načrtovanja prostora (problem brezpravne gradnje, razpršeno poselitev, post ante legalizacija itn). V Ljubljani so označili probleme v naslednjem zaporedju: visoka cena in pomanjkanje stanovanj, nezadostno vzdrževanje stanovanjskega sklada, slabo upravljanje s prometom, slabo vzdrževanje odprtih in zelenih površin v mestu ter neučinkovitost mestne uprave in sistema urejanja prostora.

Glede problemov, ki imajo največ vpliva na kakovost bivalnih območij v mestih, lahko sklenemo, da so odgovori vprašanih v srednjeevropskih mestih precej izenačeni; izjema je Zagreb, ki ima še vedno probleme v gospodarstvu, čuti posledice vojne in ekonomskih sankcij v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ima begunce ter socialne in institucionalne probleme. Največ predlaganih ukrepov za izboljšanja sedanjega stanja se nanaša na reševanje problemov v prometu in dostopnosti, stanovanjski oskrbi in urejenosti bivalnega okolja.

6.2 Kakovost urbanih storitev

Večina vprašanih v Gradcu, Trstu, Ljubljani in Zagrebu je ocenila, da imajo na kakovost urbanih storitev vpliv institucionalni problemi oziroma splošni problemi urbanih storitev kot so birokratizacija in slabo upravljanje s storitvami, visoka cena storitev, državni monopol v javnih storitvah, pomanjkanje naložb, slaba opremljenost posameznih mestnih območij ter nesodelovanje med izvajalci komunalnih storitev oziroma med službami. Na področju upravljanja s prometom so vprašani še enkrat posebno poudarili slabo organizacijo in upravljanje, kar povzroča vsakodnevno prometno gnečo, neob- stajanje integralnega prometnega sistema ter pomanjkanje parkirnih površin. Naslednje področje, na katerem vprašani v Gradcu in Trstu vidijo vzroke nizke kakovosti urbanih storitev, je neučinkovito upravljanje in nezadostna oskrba storitev za starejše ljudi (zdravstveno varstvo, nega na domu, domovi ali varovana stanovanja za starejše meščane itn). V Ljubljani in Zagrebu je poudarek na pomanjkanju storitev v zvezi s kakovostjo bivalnega okolja v mestu, predvsem na ravnanju z odpadki, vzdrževanju javnih in odprtih površin v mestu ter pomanjkanju javne ozaveščenosti in informiranosti.

Pri ocenjevanju najpomembnelših problemov, ki vplivajo na kakovost urbanih storitev, so imeli vprašani v Gradcu, Trstu, Ljubljani in Zagrebu podobna mnenja, in sicer so na prvem mestu problemi komunalnih služb in dejavnosti (upravljanje in kakovost storitev, opremljenost posameznih območij, nesodelovanje med komunalnimi službami itn.).
Možnosti za reševanje omenjenih problemov na področju urbanih storitev vidijo predvsem v izvajanju ukrepov in aktivnosti na institucionalnem področju, reševanju problemov prometa in dostopnosti ter v varstvu okolja (Ljubljana, Zagreb). Posebej so predlagali naslednje ukrepe: izboljšati upravljanje s storitvami, reforma mestne uprave, več sodelovanja med komunalnimi službami, učinkovitejši in enostavnejši zakoni ter predpisi, izboljšanje javne ozaveščenosti in informiranosti. Ostali predlogi se nanašajo na omejevanje zasebnega prometa v določenih območjih (predvsem v središču mesta), spodbujanje intermodalnih oblik prometa, izboljšanje načina upravljanja, večje naložbe v izboljšanje javnega prometa, zagotavljanje novih parkirnih površin. Na problemskem področju okolja vprašani v Ljubljani in Zagrebu predlagajo izboljšanje ravnanja z odpadki, učinkovitejše in enostavnejše zakone in predpise, izboljšanje javne ozaveščenosti in informiranosti ter ustrezne sankcije in kazni.

6.3 Kakovost naravnega okolja

Po ocenah vprašanih v Gradcu, Trstu, Ljubljani in Zagrebu imajo največji vpliv na kakovost okolja onesnaženost zraka in vod, hrup, neprimerno ravnanje z odpadki ter pomanjkanje javne ozaveščenosti. Onesnaženost zraka in hrup sta večinoma posledici neustreznega mestnega prometa, onesnaženost voda pa posledica razpršene gradnje, suburbanizacije prebivalstva na obrobje mesta in (ne)načrtno širjenje mestnega območja ali pa zastarelosti vodovodnega in kanalizacijskega omrežja.
Upravljanje s prometom je tudi eden od najpomembnejših problemov kakovosti okolja v izbranih mestih, naslednji so veliko število osebnih vozil (hrup, onesnaženost zraka), pomanjkanje parkirnih površin ter neurejen prometni sistem. Večina vprašanih v Trstu,

Ljubljani in Zagrebu je omenila slabo kakovost grajenega okolja, in to predvsem v središču mesta (stare in neobnovljene hiše) in stanovanjskih soseskah (vzdrževanje in prenova), ter nenadzorovani proces suburbanizaci- je. Ti menijo, da je kakovost naravnega okolja ogrožena tudi zaradi pomanjkanja ali neustreznega vzdrževanja zelenih in odprtih površin, con za pešce, športnih in otroških igrišč v mestu. V Zagrebu so omenjeni tudi institucionalni problemi, predvsem kakovost izvajanja in pomanjkanje naložb v storitve, pravne ovire ter neučinkovita mestna uprava.

Predlogi ukrepov in aktivnosti so v naj večjem obsegu usmerjeni v uvajanje in izboljšanje (učinkovitosti) vzdrževalnih ukrepov, boljše upravljanje s prometom ter omejevanje prometa (osebnih avtomobilov) v določenih mestnih območjih, uvajanje sodobnih in do okolja prijaznih tehnologij, ki v manjšem obsegu onesnažujejo okolje, ustrezno ravnanje z odpadki, dostop do naložb (v okolje), več zelenih površin v mestu ter izboljšanje javne ozaveščenosti prebivalstva in sodelovanja (partnerstva) med javnim in zasebnim sektorjem pri reševanju omenjenih problemov ter izvajanju predlaganih ukrepov oziroma na zagotavljanju pogojev za uresničevanje koncepta trajnostnega razvoja mesta. Po ocenah vprašanih v Ljubljani so za izboljšanje kakovosti grajenega okolja potrebni celovita prenova središča mesta, nadzor nad prostorskim razvojem mesta, vzdrževanje stanovanjskega sklada ter partnerstvo med javnim in zasebnim sektorjem. V Zagrebu so institucionalni problemi po mnenju vprašanih pomembni in predlagani ukrepi se nanašajo na sodelovanje med javnim in zasebnim sektorjem ter mestnimi občinami, na sistem urejanja in načrtovanja prostora v širšem mestnem območju, strožje kazni in sankcije.

6.4 Kakovost poslovnega okolja

Največji delež vprašanih v Gradcu, Trstu, Ljubljani in Zagrebu je omenil institucionalne probleme, in sicer neučinkovitost mestne uprave, nezadostno podporo lokalnih politikov pri reševanju pristojnih problemov in omejitev na tem področju ter zakonske ovire in premočen vpliv državne uprave na lokalne odločitve v mestu. Naslednji najpogosteje omenjeni problemi so navezani na poslovno kulturo v mestu, in to predvsem na nezadostne mednarodne poslovne povezave, pomanjkanje mednarodne poslovne kulture, pomanjkanje zasebnih (tujih) naložb (Ljubljana), pomanjkanje sodelovanja med gospodarskimi sektorji v mestu, slaba podpora razvoju podjetništva in poslovnih dejavnosti. Poleg tega so omenjeni tudi promet in dostopnost, predvsem pa nezadostne mednarodne prometne povezave, neučinkovito upravljanje mestnega prometa in človeški viri, predvsem pa pomanjkanje (specializirane) izobražene ali kvalificirane delovne sile ter znanje tujih jezikov in nedoslednost v lokalni ekonomski politiki. Vprašani v Trstu, Ljubljani in Zagrebu so ocenili, da so problem tudi storitve, ki imajo vpliv na kakovost poslovnega okolja (visoka cena nepremičnin in (ne)dostopnost zemljišč, nezadostna infrastrukturna opremljenost in pomanjkanje poslovnih storitev). V Ljubljani vprašani menijo, da je mesto (in država) premajhno za večje poslovne naložbe; ima pa lahko fleksibilno tržno nišo. V Zagrebu je problem gospodarsko stanje v državi, ki je pod vplivom desetletne izoliranosti zaradi vojne na Balkanu ter visokih cen storitev za tuje vlagatelje. V Gradcu so nekateri omenili tudi pomanjkanje strateškega koncepta razvoja mesta, predvsem njegove nezadostne internacionalizacije. V Ljubljani je treba omeniti pomanjkanje ustrezne mednarodne podobe, razpoznavnosti in trženja mesta, kar so pomembni elementi v pridobivanju naložb in strateških partnerjev ali predstavništev in sedežev tujih podjetij in mednarodnih organizacij.

Največ vprašanih meni, da so glavni problemi, ki vplivajo na kakovost poslovnega okolja v Gradcu, Trstu, Ljubljani in Zagrebu, predvsem neučinkovita lokalna (mestna) uprava in nezadostna podpora lokalnih politikov ter nedoslednost v lokalni ekonomski politiki (strategiji gospodarskega razvoja), pomanjkanje podjetniške kulture in poslovnih storitev, nezadostne mednarodne prometne povezave in nefleksibilen trg delovne sile. Predlagani ukrepi in aktivnosti so v največjem obsegu v vseh izbranih mestih usmerjeni v zagotavljanje večsektorskega pristopa in aktivnejše vloge lokalne uprave, na reševanje omenjenih problemov in izvajanje predlaganih ukrepov oziroma na zagotavljanje pogojev za uresničevanje koncepta internacionalizacije in konkurenčnega razvoja mesta. Skoraj v vseh predlogih je poudarjena potreba po spodbujanju sodelovanja med različnimi gospodarskimi sektorji v mestu in med lokalnimi politiki ter poslovnim okoljem, po

izboljšanju mednarodnih prometnih povezav (avtoceste, železnice) in mestnega prometa oziroma prometne strategije, zmanjšanju administrativnih omejitev v poslovanju podjetij, spodbujanju tujih naložb in podjetniške iniciative. Poslovne storitve je treba izboljšati zaradi zagotavljanja večje konkurenčnosti in ponudbe izobražene in kvalificirane delovne sile. V Ljubljani in Zagrebu so menili, da je nujno izboljšati konferenčne, telekomunikacijske, poslovne in komunalne storitve, hotele in restavracije, nepremičninski trg, finančne naložbe ter prožnost mestne uprave, potrebne za udejanjanje načrtov, strategij in razvojnih programov.

7. Razvojni projekti in medmestno sodelovanje v čezmejni regiji Alpe jadran

Največj vprašanih v Gradcu, Trstu in Zagrebu *V]* se je odločilo, da so najpomembnejši razvojni projekti v minulem desetletju, ki so ***izboljšali kakovost življenja*** v obravnavanih mestih, naslednji: prenova središča mest in mestnih četrti, nove zelene, športne in rekreacijske površine, nova trgovska središča (na obrobju mest), naložbe v izobraževalne in znanstveno-raziskovalne aktivnosti, kulturne prireditve, izboljšanje prometne infrastrukture itn. oziroma tisti, ki so pomembni za izboljšanje kakovosti življenja lokalnih prebivalcev in podobe mesta.

Najpomembnejši projekti, ki so izboljšali ***konkurenčne prednosti*** mest na mednarodni ravni, so po mnenju številnih anketirancev tisti, ki so usmerjeni v izboljšanje (fizične) podobe mesta (npr. grajeno okolje), predvsem prenova arhitekturne dediščine v središču mesta, novi ali prenovljeni hoteli in restavracije, trgovine, prometne dostopnosti (avtoceste, letališča), v izboljšanje podjetništva, kulturne in turistične ponudbe ter pospešeno znanstveno sodelovanje in povezovanje (mednarodni projekti, konference, seminarji itn.). Osamosvojitev in status mesta prestolnice (Ljubljane, Zagreba) sta tudi omenjeni. Cilj je pridobiti čim več tujih obiskovalcev, naložb iz državnega proračuna in sredstev EU (npr. program URBAN v Gradcu in Trstu, PHARE CBS, INTERREG) in ustvariti dodatno vrednost v proračunu mesta.

Večina jih povsod podpira nujnost nadaljevanja že navedenih aktivnosti in naložb s poudarkom na specializaciji mesta in to prek naslednjih projektov:

- kulturne prireditve - dogodki, turistična ponudba, nadaljnje spodbujanje mednarodnega znanstvenega sodelovanja, izboljšanje prometnih povezav;
- podjetništvo (tržna niša) - Gradec (avtomobilska industrija), Trst (pristaniške dejavnosti), Zagreb (poslovno središče jugovzhodne Evrope);
- pospešena internacionalizacija in promocija mesta.

V času anketiranja Ljubljana in Zagreb še nista imela natančno izoblikovane strategije razvoja in nadnacionalnega uveljavljanja ter (marketinškega) koncepta trženja mesta, niti odnosa do mest v bližnji ali daljni okolici, vendar sta jih sčasoma izoblikovala. Največkrat omenjeni vidik medmestnega sodelovanja je na gospodarskem področju (trgovinska menjava, finančne naložbe, sodelovanje med večjimi podjetji in gospodarskimi zbornicami, skupni nastop na tujih trgih itn.), znanstveno in raziskovalno sodelovanje (izobraževalni programi, tečaji, konference, seminarji, skupni projekti), kulturno sodelovanje (tematske razstave, koncerti, festivali), boljša prometna povezanost (avtoceste, železnica), manjka pa administrativno (medmestno) sodelovanje - skupni ukrepi, instrumenti, svetovanja in usklajevanje sistema urejanja in načrtovanj a prostora na (čezmejni) regionalni ravni. Po teh odgovorih lahko trdimo, da je nujno izboljšati tudi ***prizoriščnost*** mesta Ljubljane, predvsem pa pospešiti podjetniško kulturo, bančništvo in zavarovalništvo, izboljšati poslovne storitve, kulturno in turistično ponudbo, mednarodno (nadnacionalno) podobo mesta ter izboljšati prometne povezave in dostopnost mesta.

Vsi vprašani so prepročani, da bi intenzivnejše čezmejno medmestno sodelovanje Gradca, Trsta, Ljubljane in Zagreba z mesti in regijami v Avstriji, Sloveniji, na Hrvaškem in Madžarskem pospešilo konkurenčnost omenjenih mest v Evropi. Z izjemo Zagreba so to v evropskih razmerah mesta srednje velikosti. Združena v omrežje pa lahko postanejo nosilni akterji za celotno čezmejno regijo Alpe-Jadran v procesu evropskih integracij. Najustreznejši način medmestnega sodelovanja, ki bi izboljšal konkurenčne prednosti Gradca, Trsta, Ljubljane in Zagreba v primerjavi

letnik 13, št. 2/02

z drugimi mesti v srednji Evropi ali z večjimi mesti v državah EU, so naslednji:

- pospešiti čezmejno sodelovanje med sosednjimi mesti in regijami (Trst/Koper-Ljubljana/Zagreb-Gradec/Maribor) ter spodbujati medsebojno povezovanje in sodelovanje na skupnih (EU-) projektih;
- institucionalizacija (novih) čezmejnih (razvojnih) evropskih regij (Severnojadranska, Štajerska itn.);
- skupna vizija in strategija razvoja čezmejnih razvojnih regij, omrežja mest v regiji Alpe-Jadran, skupni programi in projekti na področju gospodarstva, infrastrukture, izobraževanja in raziskovanja, kulture, turizma, okolja, urejanja prostora;
- trženje in promocija čezmejne regije Alpe-Jadran in omrežja mest med globalnimi Benetkami in Dunajem.

Udejanjanje vseh predlogov je predvsem naloga lokalne, regionalne in državne uprave ob pomoči in finančni spodbudi EU ter volji, želji in potrebi lokalnih prebivalcev po tovrstnih aktivnostih in povezovanjih.

8. Usmeritve za izboljšanje nadnacionalne prizoriščnosti t[8], konkurečnosti in kakovosti življenja mest v čezmejni regiji Alpe-Jadran

Po kvalitativni zasnovi in medmestni analizi o konkurenčnosti, položaju in (ne)sodelovanju srednjeevropskih mest v čezmejni regiji Alpe-Jadran v letu 2000-2001 smo utemeljeno dokazali, da so srednjeevropska mesta Gradec, Trst, Ljubljana in Zagreb medsebojno konkurenčna. Pri tem je zlasti izpostavljena nujnost izboljšanja sedanjega stanja na šibkih področjih. Tovrstna raziskava predstavlja posamična strokovna mnenja nekaterih vodilnih delavcev, ne pa uradno sprejetih stališč, ki so zapisana (institucionalizirana) v strategiji razvoja. To pomeni, da niso obvezujoča ter da na njihovi osnovi ni pripravljen akcijski program uresničevanja ovrednotenih potencialov oziroma prednosti ter instrumentov za udejanjanje - z ukrepi, programi, projekti in načinom financiranja. Predstavlja pa zanimivo razmišljanje in stališča prebivalcev do konkurenčnosti in trajnosti mest, možnosti čezmejnega sodelovanja med mesti in regijami ter državami EU, članicami in sred- nj eevropskimi kandidatkami. [9]

Izbrana srednjeevropska mesta so na osnovi mnenja vprašanih predvsem pomembna regionalna (Trst, Gradec) ali nacionalna (Ljubljana, Zagreb) središča, vendar niso še dovolj internacionalizirana. V novih pogojih evropskih integracij tudi ta čutijo potrebo po izboljšanju svoje razpoznavnosti, konkurenčnosti in trženju prednosti. Večina vprašanih je še enkrat potrdila domnevo, da je večina konkurenčnih mest Gradcu, Trstu, Ljubljani in Zagrebu na območju EU ali v srednji Evropi locirana na območju čezmejne regije Alpe-Jadran, in to med večjimi mesti med Jadranskim morjem, srednjo Evropo in Balkanom (Milano-Munchen-Dunaj-Praga-Budimpešta-Zagreb-Benetke) in vključno z njimi. Do leta 1991 mesta v čezmejni regiji Alpe-Jadran niso imela statusa prestolnice. Ljubljana in Zagreb sta po osamosvojitvi ji Slovenije in Hrvaške pridobila še to pomembno funkcijo, ki je tudi primerjalna prednost v odnosu do Gradca ali Trsta. Najpomembnejše mednarodne konkurenčne prednosti Gradca, Trsta, Ljubljane in Zagreba v Evropi so po mnenju številnih anketirancev kakovost življenja - obvladljiva velikost mesta, ohranjeno naravno okolje, dediščina, izobraževalni in znanstveni programi, kvalificirana delovna sila, turistične znamenitosti, konferenčne dejavnosti itn. To so hkrati primerjalne in konkurenčne prednosti celotne čezmejne regije Alpe-Jadran, ki bodo ob morebitnem pospešenem medmestnem sodelovanju in skupnih projektih pridobila na dodani vrednosti ob morebitnem trženju in globalni promociji regije. Vprašani so menili, da je najbolj potrebno izboljšati prometno infrastrukturo, predvsem mednarodne prometne povezave (avtocesta, železnica, letališče) in učinkovitost mestnega prometa, pospešiti mednarodne usmeritve poslovnih in finančnih funkcij (kongresi, sejmi, poslovne storitve) in kakovost delovne sile (izobraženost, kvalificiranost, znanje tujih jezikov), kulturno, turistično, športno in rekreativno ponudbo, nadaljnji razvoj univerze in raziskovalno-razvojnih dejavnosti ter kakovost grajenega okolja, predvsem središča mesta in

bivalnih sosesk. Treba je izboljšati in spodbujati nadnacionalno usmeritev in razpoznavnost mesta v širšem prostoru, pospešiti čezmejno, regionalno in transnacionalno sodelovanje ter pridobiti več tujih naložb, predstavništev in sedežev mednarodnih organizacij. Pri tem so pomembni aktivna podpora lokalnih politikov in vloga mestne uprave v upravljanju mest ter ustrezen sistem urejanja in načrtovanja prostora.

Na osnovi mnenja vprašanih so Gradec, Trst, Ljubljana in Zagreb mesta, ki imajo podobne razvojne probleme. Nekateri problemi Ljubljane in Zagreba kot mest v tranziciji so še posebej razvidni iz rezultatov raziskave. Vprašani podobno razmišljajo, da je treba omenjene probleme izboljšati ter pospešiti kakovost življenja, ki je ena od najpomembnejših konkurenčnih prednosti mest v čezmejni regiji Alpe-Jadran in hkrati pomemben element krepitve marketinških lastnosti mesta. Slednje ima za cilj izboljšanje nadnacionalne konkurenčnosti in razpoznavnosti mesta v okviru paradigme trajnostnega razvoja.

V vseh obravnavanih srednjeevropskih mestih je zaželeno izboljševanje ***internacionalizacije*** v nasprotju z večjimi mesti (prestolnicami) v širšem vplivnem območju (Dunaj, Budimpešta, Praga) ter regionalnih ali funkcionalno pomembnih središč (Miinchen, Benetke, Salzburg). Predlagani ukrepi so med seboj primerljivi, kar pomeni, da lahko anketirana mesta tudi sodelujejo pri izoblikovanju in uveljavljanju ustrezne razvojne strategije in inštrumentov na medmestni ali transregionalni ravni. Prenos znanja in izkušenj je predvsem pomemben pri razreševanju globalnih problemov, kot so ohranjanje okolja, integralni promet, trajnostni razvoj mest, demokratično, transparentno in učinkovito upravljanje itn. S tem bi lahko dobili tudi sredstva iz finančnih skladov EU. Poleg jasno izoblikovane vizije razvoja vsakega posameznega mesta je treba imeti tudi usklajeno strategijo razvoja celotne čezmejne regije Alpe-Jadran in nabor skupnih projektov za uresničevanje zastavljenih ciljev ter skupno promocijo in uveljavitev v Evropi in svetu. Vsi vprašani se strinjajo, da bi intenzivnejše čezmejno sodelovanje Gradca, Trsta, Ljubljane in Zagreba pospešilo nadnacionalno konkurenčnost in prizoriščnost teh mest. Združena v omrežje pa lahko postanejo nosilni akterji za celotno čezmejno regijo Alpe-Jadran v združeni Evropi.

9. Nove strategije razvoja mest v čezmejni regiji Alpe-Jadran

Mesta v čezmejni regiji Alpe-Jadran so med seboj konkurenčna, vsa pa že imajo pripravljene nove strategije razvoja in nadnacionalnega medmestnega povezovanja. Cilj je nadnacionalna uveljavitev in položaj v omrežju evropskih mest v procesu širitve in EU-integracije. Čezmejno sodelovanje se sicer pospešuje prek EU-programov in projektov, toda pogosto je še vedno v fazi razmišljanja in čaka na politične odločitve akterjev na državni in lokalni ravni.

Eno od osrednjih vprašanj, ki ga lahko zastavimo v kontekstu zapletene in zelo občutljive problematike, s katero se ukvarjamo tudi v tej raziskovalni nalogi, je, kako mesta rešujejo svoje probleme, katere razvojne strategije pripravljajo, kako se medsebojno razlikujejo in kako jih izvajajo. Gradec ima že izoblikovano strategijo razvoja (2001), ki vključuje čezmejno sodelovanje in mednarodne povezave, predvsem proti jugovzhodni Evropi. Po mnenju anketirancev želi tudi Trst imeti večji vpliv na mesta in regije v srednji in jugovzhodni Evropi; sicer v mestu še prevladujejo elementi, ki preprečujejo njegovo aktivnejšo politično in administrativno sodelovanje z drugimi mesti v bližnji soseščini. V Ljubljani je na pripravi strategije (Dekleva 2002) poudarek bil na trajnostnem razvoju mesta oziroma izboljšanju kakovosti življenja lokalnih prebivalcev ali konkurenčnosti mesta in ne vsebuje strategije nadnacionalnega uveljavljanja mesta.

Zanimivo je, da so v vseh strateških opredelitvah, brez izjeme, poudarjene povezovalne prednosti v smislu križiščnosti in nadgradnje geostrateškega položaja v širšem območju. Vsa mesta naj bi tako veljala kot nekakšen most, bodisi med vzhodom in zahodom bodisi med severom in jugom. To pomeni, da vsa obravnavana mesta v izhodišču stavijo na že nekoliko neprepričljivo konkurenčno prednost, ki pa se tako relativizira, zato jo je treba ocenjevati zgolj kot nekakšno ***dejd vu*** formalno stališče. Primerjalni pregled novih strategij razvoja Gradca, Trsta, Ljubjane in Zagreba kaže na nekatere ključne usmeritve v prihodnjem razvoju mest v čezmejni regiji Alpe-Jadran in širšem (sred

nje)evropskem prostoru v procesu evropskih integracij:

- izboljšanje nadnacionalnega položaja in vloge v (srednje)evropskem omrežju mest (promocija in nadnacionalna uveljavitev mesta);
- pospešeno trženje konkurenčnih prednosti in marketinških lastnosti mesta;
- izboljšanje kakovosti življenja v mestu (stanovanje, promet, okolje, komunalne storitve, zaposlitev, izobraževanje) v okviru paradigme trajnostnega razvoja;
- *flag-ship* (*zastavonosni*) projekti (oziroma naložbe v specifične razvojne projekte).

10. Usmeritve za nadnacionalnega položaja Ljubljane v čezmejni regiji Alpe-Jadran in združeni Evropi

Zaradi procesa globalizacije, evropskih integracij, osamosvojitve Slovenije in reforme lokalne samouprave v minulem desetletju se

Preglednica 5:Nove strategije razvoja mest v čezmejni regini Alpe-Jadran

	Gradec	Trst	Ljubljana	Zagreb
Nadnacionalne usmeritve	izboljšati mednarodno usmeritev in medmestno sodelovanje (ekonomija, kultura, izobraževanje); izboljšati nadnacionalno prepoznavnost mesta (kulturna dediščina, trajnostno mesto); izkoristiti strateški položaj (»most«) v evropi (svetovalne in poslovne storitve za podjetja in ustanove iz srednje- in vzhodne Evrope); Okrepiti stike z Mariborom (»partnersko mesto«);	izboljšati mednarodno uveljavitev mesta (lociranje institucij mednarodnega pomena); izboljšati nadnacionalno prepoznavnost mesta (»porta franca«); vzpostaviti vodilno vlogo na križišču srednje evrope, in na podonavskem in jadranskem območju (podjetništvo, trgovina); Povezava z Ljubljano-Zagrebom (vodilne funkcije) in Koprom-Reko (pristanišče);	izboljšati (formalno) medmestno sodelovanje s partnerskimi mesti v Evropi in svetu; vzpostaviti povezave z EU prestolnicami; ponovna vzpostavitev povezav z bivšimi jugoslovanskimi prestolnicama, in drugimi srednje- in vzhodno evropskimi prestolnicami; Strategija nadnacionalnega uveljavljanja in promocija mesta Ljubljane (in specifičnih funkcij oz. tržne niše) ni še izoblikovana;	pospešiti in izboljšati (formalno) medmestno sodelovanje s 13 partnerskimi mesti v Evropi in svetu; izboljšati nadnacionalno razpoznavnost mesta (trgovina, turizem) vzpostaviti vodilno vlogo v omrežju mest jugo-vzhodne Evrope (sejemski in kongresni turizem); Ponovna vzpostavitev povezav z bivšimi jugoslovanskimi prestolnicama, posebno Beogradom in drugimi srednje- in vzhodno evropskimi prestolnicami;
Strateški Cilji	»Vizija 2000+« (privlačno, inteligentno, internacionalno mesto); Univerzitetno, gospodarsko, kulturno in turistično središče; »eco-mesto« (središče okolju prijaznih tehnologij);	»Trst - trgovsko mesto za trgovski razred« (slogan iz 19.stoletja) (posodobitev pristaniških dejavnosti k mednarodni uveljavitvi); Univerzitetno, pristaniško, finančno, turistično središče;	Povečati mednarodno konkurenčnost Ljubljane; Izboljšati pogoje za podjetništvo in poslovanje; Integrirani javni potniški promet; Razvoj informacijske družbe; Vključevanje ogroženih skupin in dostop do storitev; Izboljšati bivalno okolje; Zmanjševati obremenitev okolja;	»Zagreb - evropska metropola«; »evropeizacija« podobe mesta (gospodarstvo. Kultura, javna uprava, storitve); Uresničevanje razvojnih vizij in novih strategij v okviru trajnostnega razvoja;
Razvojni Programi in Projekti	»Evropsko mesto kulture 2003«; »Eco-profit« (okoljevarstvo in turizem); Prenova starega mestnega jedra (zaščita kulturne dediščine in trgovske privlačnosti); »Service card in »Business guide« (podjetniško sodelovanje).	"Old free zone" (prenova starega pristanišča in vzpostavitev novih , sodobnih gospodarskih in kulturnih funkcij); Prometno središče (nove avtoceste, parkirišča v mestu); "Centro storico" (prenova starega mestnega jedra); "Ater of trieste" (nadaljevanje mednarodno znanega programa inovativnega načina socialne stanovanjske gradnje).	Pospešiti poslovne funkcije mesta (tehnološki park, prenova gospodarskega razstavišča); Integralni promet (železniška postaja, mestna železnica, parkirišča, ceste); Pospešiti stanovanjsko gradnjo in prenovo mestnega središča; Centralna čistilna naprava, ravnanje z odpadki, kanalizacija, ureditev krajinskih parkov; Izboljšanje kulturnih, športnih in izobraževalnih storitev.	»Zagreb - podjetniška metropola« (velesejem, vloga vwto); Promoviranje »zagrebškega stila« (storitve, poslovne dejavnosti, izdelki); Prenova mestnega jedra, zgodovinskih četrti, nova trgovska središča; »Zagreb welcome card« (poslovno sodelovanje).

Opomba: Strateški razvojni cilji in programi iz »Strategija trajnostnega razvoja Ljubljane« (2002). Strategija nadnacionalnega uveljavljanja Ljubljane ni še izoblikovana.

izboljšanje

je spremenila tudi vloga Ljubljane. Mestna uprava je dobila novo vlogo kot povezovalno središče med javnim in zasebnim sektorjem, državnimi ter lokalnimi institucijami, prebivalci in drugimi akterji v mestu ter sodeluje tako s konkurenčnimi kot tudi med sodelujočimi mesti na nacionalni in evropski ravni. Ima vodilno vlogo pri pripravljanju in izvajanju ciljev in vizij strateškega razvoja uspešnega, učinkovitega in trajnega mesta. To so normativni cilji, ki potrebujejo politično soglasje, in bi morali nato čim prej zaživeti v praksi. Glede na rezultate ankete lahko pričakujemo, da se bo Ljubljana razvijala ne le kot glavno mesto države, temveč tudi kot pomembno srednjeevropsko mesto. Za nadnacionalno uveljavljanje in konkurenčnost je nekaj ovir, ki povzročajo negotovost. Ljubljana je še vedno sorazmerno majhno in še preveč zgolj »nacionalno« središče v primerjavi z npr. Budimpešto in Prago, ki sta že pridobili na lestvici nadna- cionalnosti. Torej sta za mesto nujno potrebna predvsem integracija in sodelovanje med različnimi mestnimi institucijami in državno ravnjo administracije (razvojna koalicija). Nujno je izboljševanje vseh vidikov dostopnosti in infrastrukturne opremljenosti, kakovosti grajenega okolja, urbanega oblikovanja, raznovrstnosti zaposlitvenih možnosti, sodobnejših poslovnih storitev, ohranjanje socialne kohezije ter okoljske kakovosti. Treba je ustrezno integrirati interese javnega in zasebnega sektorja. Tako bi bilo mogoče razviti koherentno več- ali celo čezsektorsko strategijo politik za prihodnji razvoj mesta, ki bi delovala kot promotivni dejavnik na nadnacionalnem tekmovalnem odru. Izvajanje takšne strategije bi sčasoma izboljšalo kakovost življenja prebivalcev. Za Ljubljano je pomembno, da izboljša svojo konkurenčnost s ponudbo diferenciranega in raznovrstnega nadnacionalnega dogajanja, kar predpostavlja visoko kakovost poslovnega in bivalnega okolja. Novo identiteto, mednarodno prizoriščnost in razpoznavnost Ljubljane je še treba ustvariti z udejanjanjem strateških programov in projektov.

Mesto Ljubljana je članica številnih mednarodnih in regionalnih organizacij oziroma omrežij, vendar so dejavni učinki teh sodelovanj in ustvarjenih povezav s posameznimi mesti precej pod pričakovanji. Mislimo, da je trenutno preveč protokolarnih in formalnih povezav z drugimi mesti, premalo pa vsebinskih. Takšnih, ki bi imeli konkretne in bolj dolgoročne rezultate. Sedanja načela nadnacionalnega povezovanja, sodelovanja in konkuriranja ne zagotavljajo prenosa znanja in izkušenj tako iz zahodnoevropskih držav kot iz držav srednje in vzhodne Evrope, ki imajo velik pomen za Ljubljano v posttranzicij- skem in ne nazadnje postmodernem obdobju. Očitno se je treba opredeliti le za nekatere od teh mrež oziroma organizacij in na osnovi podrobnega programa, ki bi imel politično in strokovno podporo ter konsenz, zasnovati nadaljnje aktivnosti. Mesto Ljubljana še nima izdelanih natančnih in nedvoumnih instrumentov, s katerimi bi se razmejili in obenem učinkoviteje prežemali mestni, nacionalni (državni) in nadnacionalni interesi. Sodelovanje z drugimi srednjeevropskimi mesti v omrežju mest Alpe-Jadran, predvsem na področju znanosti in izobraževanja, kulturne in turistične ponudbe v povezavi s prometno dostopnostjo do ohranjenega naravnega okolja (gore, zdravilišča, morje, izletišča), je izziv in hkrati osnovni pogoj pri spodbujanju konkurenčnosti in krepitvi lastnih prednosti ne samo v bližnji soseščini na območju čezmejne regije Alpe-Jadran, ampak tudi v združeni Evropi. Povezovanje Ljubljane mora biti zlasti bolj kreativno, ambiciozno in svetovljansko usmerjeno.

Glede na predstavljena izhodišča in sklepe prve in druge faze projekta je eden od končnih ciljev te naloge torej tudi zasnova dolgoročnejše strategije internacionalizacije mesta Ljubljana. Ta temelji ne samo na izboljšanju mednarodne konkurenčnosti in ohranjanju ali krepitvi trajnostnega razvoja mesta, ampak tudi na prežemanju prizoriščnih ter povezovalnih dejavnosti nadnacionalnega značaja. Pomembni koraki v tej smeri so že narejen osnutek strategije trajnostnega razvoja in zasnova prostorskega razvoja mesta Ljubljana, na državni ravni pa nova prostorska zakonodaja, politika urejanja prostora in zasnova poselitve, ki sloni na konceptu pospešenega urbanega razvoja in mednarodne uveljavitve slovenskih mest. Ljubljanska urbana regija je trenutno edina v Sloveniji, ki je sposobna tekmovati in sodelovati z drugimi večjimi mesti ne samo v regiji Alpe-Ja- dran, ampak tudi s srednje- in jugovzhodnimi prestolnicami ter drugimi mesti in regijami v državah članicah EU. Nova regionalna agencija ljubljanske urbane regije, ustanovljena leta 2001, ter priprava regionalnega razvojnega programa sta institucionalni novosti, ki imata za cilj pospešiti konkurenč

nost širšega območja Ljubljane ter nadnacionalnega položaja in razpoznavnosti slovenske prestolnice v svetu.

Mag. Nataša Pichler Milanovič, univ. dipl. plan, univ. dipl. geogr., Urbanistični inštitut RS, Ljubljana Doc. dr. Marjan Hočevar, univ. dipl. soc., Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana E-pošta: natasa.milanovic@urbinstitut.si; marjan.hocevar@guest.arnes.si

Pojasnilo

Članek se opira na nekatere rezultate tekočega projekta Konkurenčne prednosti Ljubljane v procesu evropskih integracij (II faza), 2001-2002. Namen te faze projekta je opredeliti nekatere prednosti in pomanjkljivosti Gradca, Trsta, Ljubljane in Zagreba v čezmejni regiji Alpe-Jadran na podlagi mnenjske ankete o položaju, problemih in ukrepih, potrebnih za izboljšanje sedanjega stanja, ter na podlagi novih razvojnih strategij in prostorskih usmeritev obravnavanih mest. Nalogo izvajata mag. Nataša Pichler Milanovič (UIRS) in doc. dr. Marjan Hočevar (FDV). Projekt je sofinanciran iz sredstev oddelka za kulturo in raziskovalno dejavnost Mestne občine Ljubljana. Rezultati prve faze so objavljeni v članku Nataše Pichler Milanovič v Urbanem izzivu, vol. 12, št. 1, 2001, str. 69-85.

Opombe

Hi Več o parametrih evropske lestvice urbane nadnacionalnosti in položaju Ljubljane glej v Hočevar, 2000, str. 181-211.

I[1]1 Več o razmerju med odpiranjem mesta navzven (nadnacionalno) in zagotavljanjem razločljivosti (urbane identitete) glej v Hočevar, 2000, str. 42-49, in v Healey in dr., 1995, str. 45-63.
prednosti Ljubljane v omrežju mest regije Alpe-Jadran (Mušič, 1993) pa obstajajo. Do sedaj primerjave Ljubljane z drugimi konkurenčnimi mesti
- srednje- in vzhodnoevropskimi prestolnicami, mesti v regiji Alpe-Jadran ali prestolnicami v državah nekdanje Jugoslavije - še niso narejene.

HI European Urban Observatory Network (1995) Final Report to European Commission; Stefanovič, V., Pichler Milanovič, N. (1995-1997) Vključitev Ljubljane v Evropsko mestno opazovalnico, Urbanistični inštitut RS, Ljubljana.

I[2]I Vprašalnik je anketa odprtega tipa, ki je bila realizirana v Trstu, Gradcu, Zagrebu in Ljubljani v letih 2000-2001. Vprašanja in odgovori so delno primerljivi z rezultati anket, opravljenih v mestih EUO projekta (Atene, Amsterdam, Barcelona, Birmingham, Bruselj, Berlin, Lille) in ankete vodilnih delavcev v Ljubljani (1997). Leta 2001 smo v Ljubljani spraševali predstavnike tujih veleposlaništev in kulturnih središč, vodilne delavce največjih hotelov in nekatere tuje državljane z začasnim ali stalnim bivališčem v Ljubljani. Predvsem nas je zanimalo mnenje tujcev o Ljubljani in tega smo primerjali z mnenjsko anketo lokalnih vodilnih delavcev iz leta 1997.

I[3]1 Med izvajanjem ankete je v Ljubljani potekala tudi izvedba esejistične ankete Pogledi na Ljubljano (31 esejev) (glej Kos in dr., 2000), ki jo je naročila MOL za pripravo Zasnove prostorskega razvoja Mestne občine Ljubljana. Obe anketi kažeta na slabo internacionalizacijo mesta Ljubljane ter potrebe po ukrepih in instrumentih za izboljšanje razpoznavnosti in mednarodne podobe Ljubljane.

I[4]1 Treba je omeniti, da mnogi tuji prebivalci, ki (začasno) bivajo v Ljubljani, niso odgovorili na to vprašanje, ker niso dovolj dobro informirani o razvojnih projektih v Ljubljani v prejšnjem desetletju.

[[5]J Pri opredelitvi urbane prizoriščnosti izhajamo iz značilnosti strukturne preobrazbe in spremenjene prostorsko-časovne organiziranosti mest pod vplivom procesov globalizacije. V najsplošnejšem okviru gre za prehod iz industrijskih (fordističnih) mest, vezanih na hierarhije teritorialnih sistemov znotraj nacionalnih držav, v postindustrijska (postfordistična) mesta, ki se v različnem obsegu vključujejo v nadnacionalne inter- oziroma transurba- ne tokove ter intenzivno potekajo od 80. let prejšnjega stoletja. Dejavniki globalizirane postindustrijske preobrazbe omrežja mest med drugim vplivajo na spreminjanje vsebin in oblik fizičnih ter družbenih vidikov prostorjenja v mestih. Ena od temeljnih značilnosti, ki spremlja urbano preobrazbo je selektivna reurbanizacija, posebno v Evropi, ki je neposredni vzrok za povečevanje pomena dogodkov in prizoriščnih dejavnosti v mestih. Več glej v Drewett in dr., 1992 in Hočevar, 2000, str. 133-147.

I[6]I Analiza strategij mestnega razvoja, ukrepov in instrumentov v povezavi z mnenjsko raziskavo vodilnih delavcev (in prebivalcev) v srednjeevropskih mestih je naslednji korak pri pripravi strokovnega gradiva za nadaljnje izoblikovanje osnutka strategije razvoja omrežja mest v čezmejni regiji Alpe-Jadran. V tretji fazi projekta bomo tudi primerjali Ljubljano z drugimi srednjeevropskimi prestolnicami.

jalnih prednosti (glej Andrusz, G., Harloe, M., dika pa ta problematika - po našem vedenju - še ni obravnavala. Nekatere raziskave mesta Ljublja ne v primerjavi z drugimi evropskimi (EU) mesti (glej Hočevar, 1995, 2000; Stefanovič, Pichler Mi lanovič, 1997) ali (potencialne) konkurenčne

Viri in literatura

Andrusz, G., Harloe, M., Szeleny, I. (ur.) (1996) Cities After Socialism: Urban and Regional Change and Conflict in Post-Socialist Societies, Oxfor: Blackwell Publishers; Enyedi, G. (ur.) (1998) Social Change and Urban Restructuring in Central Europe, Budapest: Akademiai Kiado.

Cerar M. (ur.) (2002) Prostorski plan Mestne občine Ljubljana: prostorska zasnova, Ljubljana: Mestna občina Ljubljana.

Dekleva, J. (ur.) (2002) Strategija trajnostnega razvoja mesta Ljubljane, Ljubljana: Mestna občina Ljubljana.

Drewett, R. Mason S., Milanovich, N. (1992) Population Dynamics of European Cities 1970-1990. V: Drewett, R., Schubert, U., Knight, R. The Future of European Cities: The Role of Science and Technology (Sintezno poročilo), URBINNO/FAST Monitor Programme, DG XII, Brussels: Commission of the European Communities.

Healey, P. In dr. (ur.) (1995) Managing Cities: The New Urban Context, Chichester: Wiley.

Hočevar, M. (1995) Hierarhije in omrežja mest: Novi trendi v nadnacionalnem medurbanem povezovanju (magistrska naloga), FDV, Univerza v Ljubljani.

Hočevar, M. (2000) Novi urbani trendi: prizorišča v mestih - omrežja med mesti, Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.

Kos, D., Hočevar, M., Gantar, P, Trček, F., Uršič, M. (2001) Pogledi na Ljubljano: ideje o razvoju, Esejistična anketa, (Strokovna gradiva za pripravo novega prostorskega plana Mestne občine Ljubljana). Ljubljana: Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana.

Mušič, V. B. (1993) Primerjalne prednosti Ljubljane v razvoju urbanih centrov regije Alpe-Jadran, Urbanistični inštitut RS, Ljubljana.

Pichler-Milanovich, N., Mason, S. (2000) Description of results from European urban observatory survey on images, trends and scenarios of European cities: city reports for Brussels, Berlin, Birmingham, Amsterdam, Barcelona, Lille. European Urban Observatory Network - London School of Economics and Political Science.

Pichler-Milanovič, N., Hočevar, M., Česen, T., Krevs, M., Praper, S., Plevnik, A. (2001) Primerjalne prednosti Ljubljane v procesu Evropskih integracij (končno poročilo I. faze), Urbanistični inštitut RS, Ljubljana.

Pichler-Milanovič, Nataša (2001) Primerjalne ali konkurenčne prednosti Ljubljane v procesu evropskih integracij (I del), Urbani izziv, vol. 12, št. 1, 2001, str. 69-85.

Pichler-Milanovič, N., Hočevar, M. (2002) Primerjalne ali konkurenčne prednosti Ljubljane v procesu Evropskih integracij (končno poročilo II. faze), Urbanistični inštitut RS, Ljubljana.

Stefanovič, V., Pichler-Milanovič, N. (1997) Vključitev Ljubljane v Evropsko mestno opazovalnico (končno poročilo), Urbanistični inštitut RS, Ljubljana.

Stefanovič, V., Pichler-Milanovič, N. (1998) Podoba Ljubljane: problemi, potrebe, in razvojna vprašanja, Urbani izziv, št. 32-33, Urbanistični inštitut RS, Ljubljana.

I[3]I Do sedaj je bilo izvedeno že nekaj raziskav o problemih in spremembah v mestih srednje in vhodne Evrope v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Večina primerjalnih analiz obstaja na nacionalni ravni med srednjeevropskimi državami in kandidatkami za sprejem v EU. Te so predvsem posredne, in sicer v zvezi s problematiko primer

Szeleny, I. (ur.), 1996 in Enyedi, G. (ur.), 1998). Celovitejših, preglednih medmestnih raziskav s sodobnega interdisciplinarnega in razvojnega vi